

Infants d'avui, drets d'avui

Jaume Funes

Parlar dels drets dels infants, fer que es respectin i, especialment, que ells i elles puguin exercir-los resulta sovint una tasca que topa amb tres grans dificultats. La primera, les preocupacions col·lectives per la infància, que solen ser més formals que reals i tenen darrere discursos estètics poc efectius. La segona té a veure amb una concepció de la defensa en clau proteccionista, que imagina que el que cal fer és evitar als infants i adolescents perills i contaminacions, crear per a ells i elles entorns asèpticament passius. Finalment, l'obstacle més fort acaba sent que el concepte d'infància esdevé ambigu i, amb facilitat, prescindible. Hi ha una certa teatralitat benèfica que poques vegades considera l'infant subjecte actiu de drets i també una gran dificultat per assumir col·lectivament el tracte diferenciat que els nois i noies han de tenir durant un determinat període de la seva vida.

Aquest article té tres parts diferenciades. La primera i la segona les dedico a recordar conceptes, a fer notar que treballem amb paraules fràgils (*infància*, *dret*) que denoten realitats igualment fràgils. La part final situa alguns drets en la realitat actual i fa un exercici creatiu per recordar aquells que tenen a veure amb la quotidianitat infantil.

1. Infància: un concepte sota sospita

Abans de parlar d'alguns aspectes dels drets m'agradaria que tornéssim a deixar clar i compartir què entenem per infància. En les nostres disciplines professionals, relacionades fonamentalment amb l'educació, però també amb la salut o el treball social, predominen –raonablement– visions evolutives, ontogenètiques, associades a les capacitats, els aprenentatges i les vivències de cada història personal. Però no recorreré ara als manuals de psicologia o pedagogia que tots tenim més o menys presents. Per reclamar la defensa i l'exercici dels seus drets, necessitem recórrer a dues visions o conceptes operatius d'infància diferents.

El primer d'ells és el purament jurídic. Es considera que està en la infància tota persona que no ha complert els divuit anys. Així ho defineix la Convenció i ho han acceptat els Estats (tots menys els EUA). Convé recordar-ho perquè això significa el compromís de prestar atencions i respostes diferenciades de les dels adults, en les quals sempre estigui en primer lloc l'interès del menor. Aquesta precisió és important perquè, en el nostre propi país, quan es tracta d'atendre adolescents, especialment aquells carregats d'intenses experiències vitals, es discuteix que estiguin dins la categoria d'infància. Així està passant, per exemple, amb els adolescents que emigren sols, que estan aquí sense referents adults i als quals es regateja l'aplicació de les normes protectores.¹

La segona conceptualització a rescatar té a veure amb la infància definida com un acord social, com un conjunt d'etapes de la vida en les quals, donat el seu valor humanitzador, estem disposats a posar al servei d'aquests ciutadans i ciutadanes unes atencions, uns estímuls específics, i a reivindicar el seu dret a tenir-los. Així, considerem el nen o nena com una «persona que va construint-se progressivament, a partir

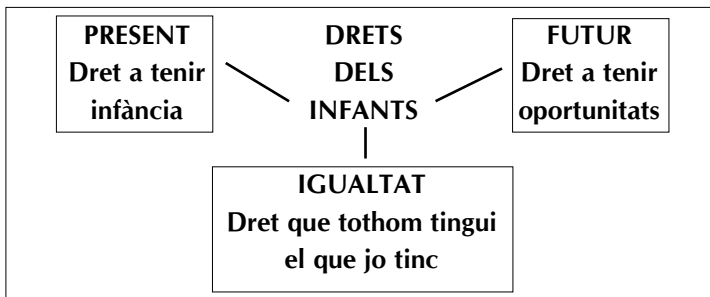
¹ Fins fa poc va estar vigent una circular del Fiscal General de l'Estat (la Instrucció 3/2003) que considerava emancipats els estrangers sols majors de setze anys. Recordant aquesta condició, el Síndic de Greuges de Catalunya va elaborar l'informe *La situació dels menors immigrats sols* per al Parlament (consultable a www.sindic.org).

d'un encadenament d'experiències vitals»,² és a dir, que està en una dinàmica de construcció (segueix diversos processos de desenvolupament possibles: maduratiu, evolutiu, adaptatiu), però que aquesta dinàmica està associada a la plurimorfologia de les experiències que van produint-se en la seva vida. Va fent-se d'acord amb les seves potencialitats i el desenvolupament previst, però mogut o frenat pel que succeeix en la seva vida d'una manera encadenada, en la qual una baula viscuda predetermina l'altra. Són subjectes d'una edat (un temps de vida i maduració) que estan en una etapa evolutiva (part del que fan o tenen interès per fer s'explica per la lògica interna del cicle que viuen), que acumulen estímuls i dèficits en la seva maduració global, que atresoren satisfaccions, felicitats i frustracions, així com les adaptacions corresponents, que presenten graus diversos de sintonia o asintonia amb el que les persones adultes els proposem cada dia.

Tan sols podem parlar de protecció de drets si els garantim un temps per ser infants i si reconeixem que són en gran mesura producte nostre. La infància és el resultat de les oportunitats, els estímuls i les experiències que construeixen les persones adultes que els envolten.

2. Drets en tres dimensions

Aplicat a la infància, el concepte *dret* també necessita revisió i acord. Especialment perquè sovint es tendeix a contraposar-lo al de *deure*. És com si els adults tinguessin por que els infants es prenguessin massa seriosament els drets i els poguessin reclamar sense límits, sense que els adults tinguin finalment la paella pel mànec. També cal consensuar-lo perquè l'individualisme adult dominant fa individualistes fins i tot els drets dels infants.

²Funes, J. «¿A quién habrá que seguir educando en el futuro?» A: Cabrera, D.; Funes, J.; Brullet, C. *Alumnat, famílies i sistema educatiu*. Barcelona: Octaedro, 2005.

Quan es defineix el contingut dels drets de la infància (especialment quan es deixa que siguin ells i elles qui facin les definicions), podem descobrir tres grups de continguts, tres eixos que afecten tots els drets.

2.1. Drets responsables

Els drets en clau de present representen tot allò que els nois i noies consideren que és bàsic per a la seva vida actual. Allò que ells i elles, en funció de la seva edat i dels seus entorns vivencials dominants, consideren que han de tenir, han de poder practicar. No són una llista de privilegis, un conjunt de «butlles» per anar gastant mentre encara no s'arriba a la majoria d'edat. Malgrat les lectures adultes interessades (que quan reclamen els seus drets sí que tendeixen amb facilitat a fer reclamacions absolutes per a petits drets de la quotidianitat), no s'afirmen com a casta d'intocables, sinó com a subjectes que han de poder fer allò que evolutivament i socialment correspon a la seva edat. Sempre que he treballat els drets amb infants, tant en les primeres etapes com arribada la maduresa infantil, he trobat que reclamaven com a dret, per exemple, respectar les persones adultes o obeir els seus pares.

Quan es tracta d'adolescents, les seves reivindicacions de drets estan, òbviament, plenes d'afirmació de la diferència envers els seus adults, però no de reclamacions del més absolut «fer la seva». Reclamen el dret a prendre decisions, a descobrir i experimentar, a equivocar-se... Però no reclamen la soledat per fer-ho. Reclamen el dret a comptar amb els adults adequats i amb les seguretats necessàries.

Un preciós exemple de definició dels drets podria ser la següent llista de l'escola El Martinet de Ripollet, feta per nois i noies de cinc i sis anys.³

1. Dret a tenir amics.
2. Dret a tenir una casa.
3. Dret a jugar.
4. Dret a enfadar-se.
5. Dret a anar a l'escola.
6. Dret a descansar.

³ Suggerixo llegir sencer el document «Els drets dels nens i nenes», ja que és un bon exemple de com treballar els drets amb infants petits.

7. Dret a menjar.
8. Dret a estar content.
9. Dret a cantar.
10. Dret a plorar.
11. Dret a tenir xicot i xicota.
12. Dret a decidir.
13. Dret a tenir una família.
14. Dret a fer petons.
15. Dret a créixer.
16. Dret a ser diferents.
17. Dret a ser respectat.
18. Dret a equivocar-se.
19. Dret a la llibertat.

El mateix podríem fer en clau adolescent i tindríem una altra llista de continguts de present. En una conferència recent sobre drets sexuals i reproductius vaig defensar el dret dels adolescents a «decidir, protegir-se i estimar-se». Reivindicava el seu dret a actuar amb proteccions, a poder accedir a tot allò que permet reduir els danys associats a una conducta de risc. Però també el dret a construir la responsabilitat a partir de la progressiva presa de decisions. Igualment, reivindicant el seu dret a l'amor, volia destacar el seu dret a la humanització de les seves conductes. No el simple dret a actuar, sinó el dret a fer-ho amb sentiments, relacions, experiència humana.

Ha de quedar clar que es tracta de drets que tenen a veure amb la possibilitat de ser allò que afecta íntimament el seu cycle vital. Allò que sembla bàsic i universal, allò que socialment anem definint com a propi d'una etapa, d'un cycle evolutiu.

2.2. Un futur similar

La dimensió de futur no requereix grans explicacions. Es tracta de recordar que mentre són infants i adolescents tinguin tot allò que necessiten per al seu futur. Que no hagin d'experimentar tot allò que pot condicionar negativament el seu futur. Són definicions que tenen a veure amb les oportunitats imprescindibles i amb les experiències evitables. Quan es fan declaracions (normalment irritants per als infants) dient que la infància d'avui és el futur de demà, el que cal destacar és que nosaltres avui

construïm o destruïm el seu futur. No són el futur, tenen un futur condicionat pel present que nosaltres posem al seu abast. Normalment, aquesta és una dimensió en la qual han de pensar els adults i no els infants, en la qual cal fer pensar els adults. D'una banda, perquè ells no poden pensar en clau de futur; de l'altra, perquè cal obligar els adults a descobrir el dany que generen als infants.

He volgut destacar la dimensió de la igualtat perquè pràcticament sempre que es treballen els drets amb els infants i adolescents sempre surt la referència a allò que nosaltres tenim però que no té tothom. O, si més no, la referència a realitats vitals, recursos i possibilitats que no estan distribuïdes de manera uniforme, especialment entre els infants. Si alguna activitat condueix quasi de manera inevitable a la solidaritat, aquesta és el treball sobre els drets dels infants.

Inicialment, quan reclamen per a ells mateixos ho fan en tant que col·lectiu, en tant que membres d'una «tribu» en la qual tothom ha de tenir el mateix tracte. No s'arriba mai, per exemple, al racisme a partir de la discussió sobre els drets. En tot cas, pot aparèixer si prèviament han incorporat en el seu discurs social idees que tenen a veure amb la diferent condició humana de les persones que els envolten. Però, discutint sobre els seus drets com a infants, apareix la justícia entre iguals, la convivència en diversitat.

Cal posar-nos d'acord que, des de la perspectiva dels infants i adolescents, els seus drets tenen components i prioritats que no sempre són les adultes, que no tendeixen a la reclamació d'inviolabilitats absolutes, sinó a l'exercici de responsabilitats diferenciades; no apareixen, d'entrada, com a reclamacions individualistes, sinó com a condicions que afecten tots aquells que formen part –aquí i en altres latituds– de la infància.

3. Del dret a existir al dret a ser estimat

3.1. Pobres i aliens?

Voldria, finalment, referir-me a alguns drets concrets i recordar les noves variables que condicionen la seva interpretació, la seva aplicació. És obvi que no té sentit plantejar altres drets sense garantir els *drets de subsistència i de rellevància* (que podran viure i que ho faran en les condicions adequades, que seran una preocupació social prioritària). En termes de globalització no podem oblidar que els nens i nenes que moren de fam o viuen en condicions de vida infrahumanes encara són

en el nostre món bastants milions. Sense ocultar que entre nosaltres la pobresa i les condicions de vida inadequades afecten de manera especial la infància.⁴

Segons els investigadors, l'11% de la infància de Catalunya (105.000 menors de setze anys) viu en condicions de pobresa. No es tracta dels milions d'infants d'arreu del món que no tenen possibilitats ni de tenir infància i que haurien d'inquietar la nostra consciència. No. Estan aquí i estem vulnerant el seu dret a unes condicions de vida digna, a un futur personal i col·lectiu sense dèficits i dificultats. Podem seguir dient que reconeixem el seu dret a ser infants mentre els condemnem a ser pobres?

Una part molt significativa dels nostres nois i noies ha vingut d'altres indrets. En alguns barris, en algunes escoles, fins i tot poden formar la majoria diversa més representativa. ¿Pot significar això que acabem considerant la infància com una qüestió «estrangera» parcialment aliena a les nostres preocupacions centrals?

3.2. El dret a ser educats

Garantida la vida en condicions, apareix com a enormement rellevant la necessitat de garantir els *drets educatius*, el dret de tot nen o nena a ser educat. El dret a rebre les diverses i necessàries estimulacions que faran possible el desenvolupament, la maduració, els aprenentatges. Generem una situació de desprotecció quan neguem un context estimulador com a element clau per esdevenir persones. Els nens i nenes –torno a repetir– són el que fem possible que siguin, començant per allò que els deixem ser. Fins i tot en termes de salut mental: la malaltia sorgeix quan no es disposa dels mecanismes per gestionar la crisi, quan no s'han adquirit els bagatges que permeten entendre i reconduir el desconcert, el patiment. Amb freqüència emmalalteixen perquè no se'ls va educar, no se'ls va ajudar a adquirir tot allò que necessitaven per reconduir el caos que s'acumula en les seves vides.

Una part d'aquests drets la podríem resumir dient que la infància té *dret a tenir adults* que s'ocupin d'ella. Delimitant un poc més, recordaré el dret de tot infant a importar-li a algú, a saber que compta amb persones adultes que s'ocupen d'ell, que no està sol, que podrà recórrer a algú si res

⁴ Per exemple, l'últim informe del Consorci Infància i Món Urbà indica que un 11% dels nens i nenes de Catalunya són pobres (el treball es pot consultar a www.ciimu.org).

va malament. En les societats desenvolupades urbanes s'estén fàcilment la idea (derivada dels nostres estils de vida complexos i a vegades egoistes) que evolucionen i maduren sols, i així es justifica el que no és cap altra cosa que abandonament habitual.

S'ha incrementat força el nombre de nois i noies que experimenten la ruptura del grup familiar en el qual han passat un temps significatiu de la seva vida. Molts viuran una bona part de la seva infantesa a cavall de dos nuclis afectius de referència. Malauradament, bastants hauran de suportar tensions i confrontacions destructores entre les persones adultes que els envolten. Si un dels principals drets dels infants és disposar d'adults a qui importar, persones adultes que es preocupin d'ells, que pensin a educar-los, caldrà trobar un sentit adequat a aquest dret i fer-lo acomplir. Potser el primer serà construir una cultura positiva al voltant de la separació. Un conjunt de valors i argumentacions destinats a preservar els fills de l'embogiment dels pares. Cada vegada serà més necessari construir una cultura de l'educació compartida, recordant als pares que van accedir a tenir fills i filles que s'ocupin d'ells, que destinin esforços per ajudar-los a madurar i ser persones. Cada vegada esdevé més clau recordar que és obligat escoltar-los, saber què senten i pensen, com veuen i imaginen la seva vida, més enllà dels nostres embolics.

En els trastorns mentals adults apareixerà l'absència de sentit de la vida, de la pròpia vida. En la infància nia l'absència de sentit referent, la comprovació que poc o res passaria si desapareguéssim. Aquest és, a més, un dels drets més vulnerats avui. Si alguna desprotecció abunda és la de l'abandonament vital més o menys intens i persistent. No es dissenyen les vides adultes pensant en els nens i nenes dels quals som responsables.

Si algun àmbit infantil s'ha transformat especialment, és el que té a veure amb l'educació no familiar i amb l'escola. De tots els canvis coneguts en comentaré dos: les noves composicions de les aules i l'educació en contextos múltiples que comporta la societat digital. A la vista de com es concentren en determinades escoles els nois i noies d'entorns desfavorits i tots aquells que tenen especials necessitats educatives, hem de recordar el dret de tots i totes a ser escolaritzats en entorns diversos i normalitzadors. Un dret que passa per poder conviure amb coetanis diferents, per no estar en aules empobrides en estímuls, en diversitat cultural i en possibilitats de futur.

La infància de la generació @ corre el risc de ser protegida per persones adultes desconcertades o moralitzadores que encara no han assumit que fa temps que s'educa en un context digital, en un món global i en xarxa.

Aquest nou entorn està ple d'estímuls i ple de desigualtats i, per això, garantir els drets de la infància és, en primer lloc, educar per pensar, per decidir, per integrar i valorar informacions múltiples. Després, intentar evitar que les desigualtats educatives s'engrandeixin per la desigualtat d'accés o per l'absència d'adults que acompanyin en l'aldea de l'aprenentatge globalitzat.

3.3. Els drets afectius

També és un dret infantil l'amor. Després de les condicions de vida adequades, al costat del dret als estímuls educatius i a les vivències de pertinença, hem de situar el dret a les *experiències afectives positives*. Més enllà de les diverses teories sobre els desequilibris emocionals adults, podríem estar d'acord que per saber després estimar cal haver sentit, experimentat l'afecte. Encara que el dret a l'experiència de l'afecte positiu es justifica en si mateix, en el dret a una experiència vital de la qual ningú ha de ser privat, també se sustenta en la incapacitat futura que la seva absència genera. Podem no voler un nen, però estem obligats que d'alguna manera, en relació amb algunes persones, experimenti amb prou estabilitat i intensitat l'afecte.

No podem garantir als nostres nens i nenes que les persones adultes amb les quals conviuen conservin sempre prou equilibri emocional, personal, social. Diria que, desgraciadament, les persones adultes tenim dret a embogir (entre altres motius, perquè a vegades la bogeria apareix com a única sortida a una realitat destructora), però cal pactar mecanismes per no arrossegat la infància amb nosaltres. Tenen els nens i nenes dret a *seguir vivint de manera equilibrada* encara que els seus adults es desequilibrin.

En la meua feina em trobo, amb excessiva freqüència, amb tensions i conflictes del grup familiar en els quals els fills han de suportar sofriments intensos que són el producte d'actuacions «boges» dels seus pares, que ignoren i menyspreen la seva existència. En la jerarquia de drets tots haurien de respectar –i les autoritats administratives o judicials poder-ho aplicar– que primer són aquells que garanteixen a un infant un entorn prou equilibrat. Després està l'exercici de les nostres llibertats adultes.

L'allargament de l'esperança de vida i els canvis en les necessitats productives estan creant una societat gerontocràtica ubicada en el mite de l'eterna joventut. De rebot, en lloc de definir clarament (les finalitats, les

formes de vida adequades, les expectatives socials, etc.) cadascun dels nous cicles vitals que apareixen, tendim a considerar-los tots, menys el nostre d'adults amb poder, com a provisionals i propedèutics per a un de posterior. Acceptar la infància suposa definir-la, atorgar-li tasques i objectius propis, considerar-la una etapa (millor, diversa) de la vida amb sentit en si mateixa. Els nens i nenes, els adolescents no són subjectes en fase de preparació per al futur, sinó personatges competents que han de poder dedicar-se activament a construir-se com a tals i a construir activament la seva relació amb el món.

Acabaré recordant que la infància sempre serà evolució i canvi en societats en canvi. Defensar els seus drets sempre comportarà altes dosis d'utopia però també de creativitat.